

**O'ZBEK ADABIYOTINING XX ASR NAMOYANDALARIDA DINIY-
MA'RIFIY MASALALAR TALQINI**

Tolibova Farida Farhodovna

Buxoro viloyati Buxoro tumani

1-IDUM ning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Tezisdagi mumtoz she'riyat an'alarining yangi davr o'zbek adabiyotidagi taraqqiyoti haqida fikr yuritilgan. Unda 1920–1990-yillar davomida sho'ro adabiyoti bilan yonma-yon sharq mumtoz adabiyoti an'analari izchil davom ettirilgani yangi materiallar asosida ko'rsatib berilgan. XX asr Samarqand adabiyot harakati namoyandalari orasida o'zbek mumtoz adabiyotidagi devon tartib berish, zullisonaynlik, xattotlik, diniy-falsafiy mazmundagi qasida-yu madhiyalar yaratish, tarjimachilik, hikoyatnavislik singari an'analarni munosib davom ettirgan ijodkorlar bo'lganligi o'sha ijodkorlar asarlarining qo'lyozma manbalari tahlili asosida yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *mumtoz she'riyat, adabiy an'ana, lirika, yangi davr she'riyati, Samarqand, zullisonaynlik, didaktik hikoyanavislik, ruboiy, qasida, munojot.*

KIRISH

Mamlakatimiz mustaqillikka erishganidan keyingi yillarda milliy-diniy qadriyatlarni tiklash jarayoni qizg'in kechdi. Bir tomondan, moddiy va nomoddiy madaniy qadriyatlarimiz, shu jumladan, diniy qadamjolar va dunyoga mashhur ulamolarimizning nomlari aniqlanib, ilmiy meroslari har taraflama o'rganila boshlandi. Ikkinchi tomondan, adabiyot sohasida barakali ijod etgan ko'plab o'tmish shoirlarimizni kashf etdik. Eng muhimi, milliy-madaniy merosimizni tiklash ishlari milliy istiqlol g'oyasi va mafkurasi nigozidan olib borildi. O'tgan yillarda qo'lga kiritilgan barcha yutuqlarni e'tirof etgan holda, bugungi bosqichda e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan yana bir qancha yo'nalishlar borligini ta'kidlash lozim. Shulardan biri, sho'ro davrida muayyan mafkuraviy qoliplar iskanjasiga

olingan o'zbek adabiyoti bilan yonma-yon faol bo'lgan an'anaviy mumtoz yo'nalishdagi o'zbek adabiyoti namoyandalari va ularning adabiy merosini o'rganish yo'nalishidir. Tasavvur aniq bo'lishi uchun o'tmishga nazar tashlasak.

Samarqand shahri va atrof hududlarida ham nomi, ijodi ma'lum shoirlar bilan birga, 1920–1990-yillar mobaynida mavjud tuzum bois pinhon qalam tebratib kelgan shoirlar, sohibi devon ijodkorlar ko'plab uchraydi. Ularning asarlari daftarlarda qolib ketdi. Bu noyob manbalar hozirda avlodlari qo'lida saqlanmoqda. Ana shu iqtidor sohiblarining ayrimlari haqida ma'lumot berib o'tamiz.

Omonulloh Jo'raboy o'g'li (1858 – 1934) – Omonulloh Oxund. Taxallusi Xarobotiy. Samarqand viloyat Qo'shrabot tumani Qo'ralos qishlog'ida yashab ijod etgan. Buxoro madrasasida tahsil olgan. O'z qishlog'ida maktab ochib bolalarga tahsil bergan. O'zbek va forsiy tillarda bir xil qalam tebratgan. Devoni bizgacha yetib kelmagan. O'zbek va forsiy tillardagi bir qism she'rlari daftarlarda hoida avlodlari qo'lida saqlanadi. She'rlarida So'fi Olloyorga izdoshlik ko'zga tashlanadi. Xattot sifatida Qur'oni karimni husnixatda ko'chirgan nusxalari saqlanib qolgan. Asarlari avlodlari qo'lida saqlanadi.

Sayyid Muhammad Yo'ldosh (1860 – 1947) – taxallusi Ibn Davlat. Samarqand viloyati, Xatirchi tumani, hozirgi Kattaqo'rg'on tumaniga qarashli Jizmonsoyning Dara qishlog'ida yashab ijod qilgan. Bir qancha diniy mavzudagi kitoblari qo'lyozma hoida saqlanmoqda. Devon sohibi. Asarlari avlodlari qo'lida saqlanadi (Lirik devoni nusxasi qo'limizda mavjud).

Abulxayrxon Eshon – taxallusi Savriy. Samarqand shahar So'zangaron mahallasida yashagan. 1961-yili vafot etgan. Asarlari nabiralari qo'lida saqlanmoqda.

Mulla Narzullo – taxallusi Shukuriy. Samarqand viloyat Urgut tumanida yashab ijod etgan. 1930-yilgacha hayot bo'lgan. Devon sohibi. Devoni sobiq Rossiya FA Osiyo mamlakatlari institutining Sankt-Peterburg bo'limi fondida 1581-inventar raqami ostida saqlanadi.

Asrorxon ibn mufti Umarxon (1875 – 1925) – taxallusi Muftaqir. Samarqand viloyat Urgut tumanida yashab ijod etgan. Mudarris, shoir va

ma'rifatparvar adib. Ne'matullo Muhtaramning "Tazkirat ush-shuaro" asarida bu ijodkor haqida ma'lumot berilib, ijodidan namunalar keltirilgan. O'zbek va tojik tillarida ikki devon tuzgan. Hajviy mavzudagi she'rlariga "Pashminapo'sh" taxallusini qo'llagan. Asarlari avlodlari qo'lida saqlanmoqda.

Abdushukur Qori Yaxshiboyev (1887–1971) – taxallusi Ahlam. Samarqand viloyati Turkmanqishloq mavzeyida yashab o'zbek va forsiy tillarda ijod qilgan. Turkmanqishloq tarixiga doir asar yozgan. Asarlari avlodlari qo'lida saqlanadi.

Abdulg'ani Javdat (1889–1981) – taxallusi Javdat. Samarqand tumanidagi Bog'ibaland qishlog'ida yashab ijod etgan. Zullisonayn shoir. Birinchi devoni 20-30-yillardagi taloto'p paytida yo'qolgan. Ijod namunalari 2014-yil "Armug'oni Javdat" nomi ostida chop etilgan. Asarlari avlodlari qo'lida saqlanmoqda.

Abdulqodir Abduazizov (1890 – 1986) – taxallusi Jome'. Samarqand shahrida yashab ijod etgan. O'zbek va forsiy tillardagi asarlari o'g'illari qo'lida saqlanmoqda.

Nabiraxo'ja Valixo'jayev (1894 – 1968) – taxallusi Xil'at. Zullisonayn shoir. Samarqand shahrida yashab ijod etgan. Asarlari avlodlari qo'lida saqlanmoqda.

Yuqorida zikr etilgan ijodkorlarning shaxsiy arxivlarini o'rganish shuni ko'rsatdiki, ular tomonidan o'zbek mumtoz adabiyoti an'analari – devon tuzish, zullisonaynlik, diniy-falsafiy mazmundagi qasidalar yozish, tarjimachilik, hikoyatnavislik – didaktik hikoyatlar yaratish sohalari izchil davom ettirilgan. Shu o'rinda aytib o'tish joizki, bir qator shoirlarning devonlari 30-40-yillar ijtimoiy-siyosiy to'fonida yo'q qilingan bo'lsa, ba'zilarining devoni kimlarningdir qo'lida qolib ketgan.

XULOSA VA MUNOZARA

XX asr o'zbek adabiyoti tarixida mumtoz adabiy an'analarni izchil davom ettirgan. Bu an'analarni mumtoz adabiyotimizning mavzular ko'lamida ham, janr – shakllar olamida ham o'z aksini topgan. Mumtoz she'riyatimizdagi deyarli barcha janrlar bu davr adabiyotida yangicha ruhda ifoda etilgan, talqin etilgan. Ko'plab

diniy-tasavvufiy va tariqat odobi bilan bog'liq she'riy asarlar ham yaratilgan.

XX asr davomida Samarqand shahri va yaqin atroflarida yashab o'tgan noma'lum shoirlarning tarqoq va sochilgan holdagi lirik merosi bir joyga jamlanib, qo'lyozma holida saqlangan arab yozuvidagi asarlar joriy yozuvga tabdil qilinsa hamda bu noyob lirik meros monografik ko'lamda o'rganilsa, o'zbek adabiyotshunosligining o'tgan asrdagi 70-75 yillik tarixi yanada mukammallashar edi. Shubhasiz, bunday ijodkorlar yurtimizning har burchagida topiladi va ularning adabiy merosini yuzaga chiqarish adabiyotshunosligimiz oldida turgan dolzarb masalalardan biridir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdurahmonov, A. 1990. *Urgut: tarix va adabiyot*. Toshkent: Fan. Ahlam. *Qo'lyozma*. Shaxsiy arxiv materiallari.
2. Ibn Davlat. *Devon qo'lyozma nusxasi*.
3. *Ibratli hayot gulshani*. 2005. O'roqxon (Raf'iddinxon) xoji shayx Narzulloxon o'g'li. Toshkent: Movarounnahr.
4. Jome'. *Qo'lyozma*. Shaxsiy arxiv materiallari.
5. Kattaev, K. 2016. *Maxdumi A'zam tarixi va mukammal dahbediylar tariqati*. Toshkent: Mashhur-press.
6. Mahmud, Vadud. *Ruboiyot. Qo'lyozma*. Shaxsiy arxiv materiallari. Murodiy. *She'riy to'plam qo'lyozmasi*.